

- کرشمه ساقی
- متتخی از مرقع میرزامهدی خان استرآبادی (سن پطرس بزرگ)
- با مقدمه و شرح دکتر محمدمهدی هراتی و مهدی عتیقی
- مؤسسه فرهنگی و هنری کمال هنر

لوکاس هلت، در دوره شاه عباس و سپس توجه شاه صفی به جوست لامپ دیگر نقاش هلندی باعث شد که در این دوره سفارش خرید کلان وسائل نقاشی از قبیل رنگ و روغن و قلم‌موی هلندی داده شود که گفته می‌شود سقف خرید آن در حد نیاز هزار نقاش بوده است.

توجه به نقاشی اروپایی در دوره شاه عباس دوم و نقاشی دیوارها و طاق‌نماهای کاخ چهل‌ستون اصفهان و سردر بازار قیصریه توسط نقاشان هلندی و بی‌توجهی به نقاشی ایرانی و عدم حمایت از استادان نقاشی ایرانی زمینه‌ساز این شد که نقاشانی چون محمد زمان با تلفیق نقاشی شرقی و غربی روش جدیدی ابداع کند. وی با انتخاب سجع «یا صاحب‌الزمان» و مضامین مذهبی مشترک بین اروپائیان و ایرانیان از نفوذ هنری بیگانگان کاست تا شالوده‌پیدایش مکتب‌های تازه‌ای را تدارک دید. زمینه‌های تیره و توجه به لباس‌های زربفت و فضای تازه جسارت و آگاهی این هنرمند را می‌رساند.

محمد مهدی اول نیز که در اواسط قرن دوازدهم هجری قمری در کتابخانه میرزا مهدی خان استرآبادی مشغول بود، علاوه بر تذهیب، آبرنگ‌سازی، قلمدان‌سازی و نقاشی روی قلمدان، به گردآوری آثار نقاشی و خطوط خوشنویسان و آثار استادان پیشین چون میرعماد و محمد زمان پرداخت. محمد مهدی به دستور میرزا مهدی خان به تذهیب مرقعی پرداخت که امروزه از نفیس‌ترین مرقعات هنرهای ایرانی است. او در بازسازی این مرقع مجموعه‌ی بی‌نظیری از آثار میرعماد و سایر خوشنویسان و نقاشان نامدار و اوراق تزیینی مرقعات هند و ایرانی را متن و حاشیه نموده و با افزودن جدول‌ها و تشعیرهای زرین جلوه‌ای تازه‌ای به آن بخشید.

این مرقع، آثار نقاشی محمدباقر اصفهانی، صاحب سجع «یا باقرالعلوم» را که تشعیرهای زرین و جانورسازی‌ها و طبیعت‌پردازی‌هایش همراه با تذهیب‌های زرین متن در خطوط میرعماد است را نیز دربرمی‌گیرد، فرصتی است گرانبها برای فراگیران هنرهای ایرانی. همچنین محمدصادق دوم که در گل و مرغ و شبیه‌پردازی و تک‌چهره‌سازی و مجلس‌سازی‌های رزمی و بزمی، جانورسازی، تذهیب و ترصیع و حل‌کاری و کارهای روغنی و قلمدان‌سازی و تشعیر و آرایش حواشی صاحب قلم و ابتکار بوده است و در ساخت تابلوهای بزرگ رزمی نیز مهارتی ویژه داشت. دو نمونه از آثار فوق‌العاده قلمدان‌های او، عبارتند از حواشی دو اثر قدیمی که در زمینه طلایی و اقسام گل و مرغ با الوان خوش‌رنگ آراسته شده است. و حاجی محمد که بین سال‌های ۱۰۸۶ تا ۱۱۲۲ ه. ق فعالیت هنری داشته و آثار او در موزه‌های داخل و خارج موجود است.

آمده است که میرزا مهدی خان استرآبادی منشی دانشمند نادرشاه، به دنبال لشکرکشی نادرشاه به هندوستان و تاراج بسیاری از آثار نفیس و مرقعات، دستور داد آثار و بقایای نفیس هنری مکتب هند و ایرانی را که توسط سربازان و افسران نادری به غارت رفته بود خریداری و به کتابخانه‌اش تحویل دهند. وی بسیاری از آثار نفیس نقاشی و خوشنویسی هنرمندان ایرانی در هندوستان را به ایران برگرداند و با کمک سه هنرمند برجسته‌ی آن دوره، استاد محمد مهدی، استاد محمدباقر اصفهانی و استاد محمدصادق دوم، مرقعی نفیس را ترتیب داد که با اتمام آن، به نام میرزا مهدی خان استرآبادی معروف گشت. به نظر می‌رسد تعداد اوراق این مرقع به یکصد ورق می‌رسیده است. مرقعی که با بازسازی متن، حاشیه، تذهیب و حل‌کاری و گل و بته‌سازی به یکی از آثار نفیس هنری جهان تبدیل شد. اما پس از مرگ میرزامهدی خان و قتل نادر، کتابخانه‌اش دستخوش تاراج گردید و بخشی از اجزای ارزنده آن به مجموعه‌های شخصی و بخشی دیگر نیز که به کتابخانه سلطنتی قاجار راه یافت. در ۱۲۸۶-۱۲۹۲ هجری (۱۹۰۵-۱۹۱۱ م) به دلیل نابسامانی حکومت به حراج گذاشته شد و سر از موزه آلکساندر سوم و امپراطوری روسیه درآورد. و سپس در موزه آرمیتاژ (لنینگراد سابق) جای گرفت و این مرقع به مرقع سن‌پطرس‌بورگ معروف گردید.

مرقعی عمدتاً با آثار میرعماد و آثار نقاشی از استاد محمد زمان اول و سه هنرمند دوره نادری یعنی محمد مهدی، محمدباقر و آقاصدق دوم. به دیگر سخن مرقعی از آثار دوره‌های صفوی و افشاری و بیانگر این نکته که شاگردان هنرمند استادان دوره صفوی چگونه پس از حوادث خونبار محمود و اشرف افغان و جنگ‌های نادری آستین همت را بالا زدند تا میراثی گرانبه را برای نسل‌های پس از خود محفوظ نگه دارند، هرچند عدم لیاقت سلاطین قاجار یک قرن است که آنها را از وطن خود دور کرده است.

در این مرقع که بیشتر آثار میرعماد را دربر گرفته است، اهتمام وی در جهت رشد و تعالی کیفی خط نستعلیق ستودنی است. بیش از چهارصد سال آثار میرزا مهدی و هنرمندان ایرانی بلکه کلیه مشتاقان خود را در هند و روم و پنجاب و سرزمین‌هایی چون چین، سرانندیب و مصر شیدای خود کرده است.

با گسترش روابط سیاسی و بازرگانی ایرانیان و اروپاییان از اواخر قرن نهم هجری و دوره حکومت صفویان، به تدریج ایرانیان با زندگی و آداب اروپاییان آشنا شدند. علاقه شاهان صفوی به نقاشی شبیه‌سازی و منظره‌پردازی رئالیستی به حضور تابلوهای مختلف بیشتری از تصاویر آنان و در نتیجه منجر به ورود نقاشان ایتالیایی، فرانسوی و هلندی شد. ورود نقاشان هلندی چون فیلیپ اجل، جان